
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A LEGJOBBAT AKARTA

*Adalék a Kalangya Kosztolányi-számának hasonmás kiadásához**

BORDÁS GYÖZŐ

A szakembereken kívül aligha tudja bárki is, hogy a két háború közötti folyóiratunknak, a tizenkét évfolyamot megérett *Kalangyának* volt egy tematikus Kosztolányi-száma is. Hogy ma, az idei Kosztolányi Dezső Napok megnyitóján, az 1936. évi márciusi számnak a hasonmás kiadását tartjuk a kezünkben, némiképp annak a következménye is, hogy a múlt év novemberében a Magyar Tanszék és az MTA Irodalomtudományi Intézete munkatársainak Újvidéken megrendezett Kertész Imre-konferenciája kísérőrendezvényeként *Kalangya*-kiállítás nyílt a Tanszéken annak a tiszteletére, hogy Szenteleky Kornél 1932-ben, tehát hetven évvel ezelőtt indította el a jugoszláviai magyar irodalom akkori legrangosabb orgánumát. A tizenkét évfolyamról készült retrospektíva hozta ismét látókörnkbe e Kosztolányi-számot, elsősorban azért, mert benne az akkori szerkesztő, Szirmai Károly, Kosztolányi költészetével rokonszenvező tanulmánya és még néhány hazai szerzőn kívül olyan jeles egyéniségeket szólaltatott meg a szabadkai író-költő fejedelemről, mint Babits Mihály, Schöppflin Aladár, Németh László . . .

A Forum Könyvkiadóban azért fogadtuk örömmel az Illyés Közalapítvány képviselőinek felajánlását e szám reprintelésére, hogy a mai olvasó is megismerkedhessen vele. De e korhű, hatvanhét évvel ezelőtti szám szükségessé teszi, hogy megjelenésének előzményeiről és visszhangjáról is számot adjunk. Utasi Csaba *Kalangya*-monográfiájából tudjuk, hogy „Amint a *Kalangya* élére kerül, Szirmai Károly látványos gesztusok nélkül, de annál türelmetlenebbül hozzálát a színvonal-emelés kényes munkájához (. . .) 1936 tavaszán pedig magyarországi szerzők bevonásával elkészül a Kosztolányi-szám is.” Ugyanitt olvashatjuk, hogy „már 1935 tavaszán különszámot szeretne kiadni a költő

* Az írás az elhalasztott idei Kosztolányi Napokra készült.

születésének 50. évfordulójára, ám egy nemzetiségi szám betiltása (ezt a számot is reprinteltük 1997-ben – B. Gy. megjegyzése), s a folyóirat átmeneti befuladása elodázta a terv megvalósítását”. Annyiban pontosítsunk, hogy Szirmai Károly levelezésének hitelt érdemlő darabjaiból kitűnik a terv – mármint egy Kosztolányi-számé – gyakorlatilag a kényszerű folyóirat-szerkesztés átvételével egyidős, azaz Szirmai közvetlenül Szenteleky halála után már 1933-ban kér verset Kosztolányitól. Nem eléggé megbízható forrás szerint kapja is az *Én mindig temetek* címűt, „melyet ebben az évben a naplómba írtam, de még nem jelent meg . . .” – írja állítólag Kosztolányi Szirmainak, de ezt a verset hiába keressük a *Kalangya* számaiban.

Viszont hiteles forrás utal arra, hogy 1934-ben ezt írja Kosztolányi a *Kalangya* szerkesztőjének: „Kedves Szerkesztő Úr, köszönöm a tervbe vett számának jelzését. Nagyon boldog vagyok. Legjobb lenne, ha 1935 végén vagy 1936 elején jelenne meg. Szívesen átengedem közlésre a könyveimből válogatott részleteket.” S akkor – ha *A magányos óriás* szerzőinek ebben az ügyben hinni lehet, az utolsó Kosztolányi-levél a már nagybeteg írótól 1936. január 6-ával datálva: „Igen tisztelt Uram, küldöm legújabb fényképemet a *Kalangya* számára. Életrajzom a Révai Lexikon kötetében (a pótkötetben is) s az Irodalmi Lexikonban megtalálható. Új adatom pedig nincs. A *Kalangyát* kapom, és mindig csodálom a hős kitartást, szép munkát. Szeretettel, jókívánságokkal Kosztolányi Dezső.”

Nem vitás, hogy Szirmai eltökélt szándéka, mi több, hő vágya a Kosztolányi-szám, de a Kosztolányi-monográfiák életrajzi adataiból is tudjuk: „1933-ban jelenik meg egyik legnagyobb sikert aratott kötete, az *Esti Kornél*. Ugyanez évben jelentkezik betegsége első tünetei. 1934-ben már műtik, majd besugárzást kap Stockholmban. Kiderül, hogy daganata rosszindulatú.” Majd: „1935 júniusában megismerkedik Radákovich Máriával, hozzá írja utolsó nagy versét, a *Szeptemberi áhítatot*. Ötvenedik születésnapján Karinthy ír róla tanulmányt a Nyugatban. *Számadás* című kötete lírájának csúcspontját jelenti. 1936-ban állapota egyre rosszabbodik. A *Tengerszem* című novelláskötet ugyan mintha azt jelezné, hogy a halállal is van ereje dacolni. November 3-án hal meg a János Kórházban . . .”

Ezeket az életrajzi adatokat azért kell fokozott figyelemmel kísérni, mert a szám szerkesztési előmunkálataiban, a kötet kéziratainak beszerzésében és a megjelenés utáni vitában is fontos szerepet kapnak. Röviden: a betegségnek még csak nyoma sincs, amikor Szirmai tervbe veszi a tematikus számot, bizonyítottan kapcsolatban is állnak egymással, s tény, hogy Kosztolányi sem zárkózik el előle. A folyóirat e száma megszületésének vajúdása közben már mind betegebb a költő s komoly, sőt halálos beteg, mire napvilágot lát.

Erről egyébként 1970-ben Szirmai 80. születésnapján adott tévéinterjújában is beszélt, mondván, pedig külön pesti megbízóm is volt, aki rendszeresen járt a kéziratok után. Ez a Szirmai-megbízott egy óbecsei születésű, Budapesten élő bizonyos Varró József volt, aki munkáját sem Szirmai, sem Kosztolányi, még kevésbé az irodalom iránti tiszteletből végezte, hanem, mint az 1936. január 28-án kelt leveléből kiolvasható: „Állandóan szaladgálok, de még egy huncut vasat sem kerestem (. . .) a honoráriumot köszönettel elfogadom költségmegtérítés címen. A rengeteg villamos és posta 10,78 pengőbe került nekem. Csak azért írom neked mindezt, hogy ezzel érvelj Kendénél, kinek bizalmatlansága nagyon fáj nekem.” Ugyanebben a levélben olvasható a következő is: „A tegnap esti terminusra pontosan megjelent Babitsnál, a cikk készen volt, de nem adta ide, megkért, hogy az elküldéssel várjak, mert le akarja gépelni . . . Látod, még így is, ha nyakukra járok, ilyen nehéz ezektől kéziratot kapni. Háromszor jártam Schöpflinnél, háromszor Kállaynál, háromszor Németh Lászlónál és négyszer Babitsnál . . . A legnagyobb szeretettel beszélnék a Kalangyáról, meg Rólád, de . . .”

Hogy végül is mikor érkezek meg a kéziratok, nem tudjuk, csak azt, hogy 1936. március 17-én már az újvidéki Uránia nyomda tulajdonosa közli a szerkesztővel, hogy a terjedelem 17 oldallal bővült a tervezetthez képest, s kérdezi: „Mit írjunk a fedőlapra? Kosztolányi Dezső jubileumi szám?”

A Kosztolányi-szám ezek szerint március végén már megjelenhetett, és Szirmai azonnal továbbította Pestre, amelyet Kosztolányi Dezsőné felháborodva vett kézbe, s a kórházban fekvő férjének a kezébe sem adta. Április 16-án kelt levelében ugyan még ezt írja Szirmainak: „Sajnos, még mindig súlyos betegen fekszik a János Kórházban, ámbár a műtét óta lassacskán, de javul az állapota. A szép és méltó Kalangya számát már régóta készülök megköszönni addig is, míg remélhetőleg majd néhány nap múlva Ő maga köszöni meg Önnek és munkatársainak.” Szirmai Károly 1970-ben megjelent *Önkeresés* című önéletrajzában így emlékezik erre az eseményre: „Hallván, hogy Kosztolányi Dezső milyen rosszul van, megbeszéltem Kendével, hogy az 1936. márciusi számot neki szenteljük. En értesítettem is őt e szándékunkról, amit örömmel vett. Utána azonnal érintkezésbe léptem neves pesti írókkal, Babits Mihállyal és másokkal, hogy küldjenek e számba Kosztolányiról szóló írást. Ennek mindannyian eleget is tettek. Így jelent meg 1936 márciusában a kimagasló *Kosztolányi-szám*, melyet az én róla szóló s *A halál költője* című költői hangszerelésű, 1943-ban a szegedi *Délvidéki Szemle* külön kiadásban is megjelenő tanulmányom vezetett be. Kosztolányi azonban, bármennyire is várta, a *Kalangyának* e számát nem olvashatta el. Felesége ugyanis, mint a költő halála után közölte velem, nem merte súlyos lelki állapotában odaadni.”

Ma már Kosztolányi Dezsőné életrajzi regényének ismeretében ezen aligha kell csodálkoznunk. És most visszatérve Utasira, a monográfusra: „Kétségkívül impozáns, sőt bizonyos mértékig meglepő az a névsor, tévedés lenne azonban azt hinni, hogy aktív együttműködés húzódott meg mögötte. A versek, novellák jelentős hányada nem a *Kalangya* számára készült, esetenként akkor sem, ha Szirmai Károly szentül meg volt győződve róla, hogy intencióit friss, új munkával tisztelték meg odaátrol.” Szerkesztői filológizálásunk közben talán támadhat is némi vitánk ezzel a megállapítással, mert Schöpflin Aladár (egyébként Szirmai Károly rokona) írása az egyetlen nem eredeti. Mások viszont, ha kényszeredetten is, első közlésű írásokat küldtek a *Kalangyának*, még ha a bennük rejlő tények és gondolatok már előbb is többféle megfogalmazást nyertek. Csupán az érdekesség kedvéért nézzük, hogyan kezdi Babits Mihály írását a *Kalangyában*, majd Kosztolányi halála után a *Nyugat* decemberi számában: „Első irodalmi barátom Kosztolányi Dezső volt”, majd a *Nyugatban*: „A költő, aki elment közülünk, fiatalságom első barátja volt”, hogy aztán a *Kalangyában* többnyire ama bizonyos levelezésük „kutyanyelvveiről” beszéljen, amelyet, míg ő katona volt, öccse furcsa tekerccsé ragasztgatta. „Kazinczy óta nem volt ilyen irodalmi levelezés Magyarországon – írja Babits –, közöltük egymással poétikai terveinket, s szigorú ítéletet mondtunk olvasmányainkról és az irodalom aktuális jelenségeiről. Főlényesen sújtottunk le elevenekre és holtakra.” A *Nyugatban* „a kifejezés eszközét a nyelvben kerestük, a magyar nyelvben, amelyet mindketten imádtunk, de elégedetlenek voltunk avval a móddal, ahogyan ezt az eszközt idősebb kortársaink használni tudnak . . .”

A *Nyugat* Kosztolányi nekrológyszámában számos Kosztolányi Babitshoz írt levelet is olvashatunk, s erről a levelezésről maga Kosztolányi is azt állítja: „Nem közönséges levelezés volt ez, olvasmányainkat rendszeresen kicseréltük, leveleinkhez könyvcsomagot mellékelve, s a legközelebbi levélben beszámoltunk az olvasottak hatásáról. Elküldtük egymásnak a magunk új írásait, s hosszú kritikákban közöltük egymással elragadtatásunkat vagy kifogásainkat.”

Schöpflin Aladár *Kalangya*-beli írásában ez áll: „Verseit olvasva magányos ember áll előttünk, aki elboruló szemmel, merengve ül szobájában, amelyből ki van zárva a közélet, a politika, a társadalmi egyenlenségek lármája, az emberek mindenféle küldetése, de az élet mégis beszívárog ebbe a magányba, benyomásaival felsebzi a lelket, állandó izgalmat kelt benne, s a költő hol elcsodálkozik, hol elbúsul, néha – ritkán – fel is háborodik mindazon, amit maga körül lát és érez.” A *Nyugat* hasábjain viszont: „Verseinek nincs más témája, mint Kosztolányi Dezső. Az ember, aki az életre való reagálást kifejezi. Minden vers egy lelkiállapot egy pillanatban. Magámdolgaiban lehet impresszív, befolyásolható, talán szeszélyes is, írásban mindig önmaga volt.”

A levelezésből és a nyilatkozatokból nem derül ki egyértelműen, hogy a *Kalangya* Kosztolányi-számába ki küldte vagy válogatta a Kosztolányi-verseket, -novellákat vagy -regényrészleteket, így tehát csak föltételezhetjük, hogy ezt a munkát maga Szirmai Károly végezte. Azt viszont bátran föltételezhetjük, hogy a számot bevezető fényképet, amelyről Rónay László tudni véli, hogy „egyik utolsó arcképe”, maga a költő küldte meg Szirmainak, s ugyanez a ma már ismert Dide-fénykép jelent meg aztán a *Nyugat* már említett decemberi számában is.

Némi túlzással azt is mondhatnánk mindezek után, hogy a *Kalangya* által felkért írók „nyers” nekrológjuk jegyzetét készítették el, s küldték meg Szirmainak, aki viszont a többéves előkészület lázában nyilván nem érezte, hogy a szám megjelenése rosszul időzített, és ellenhatást vált ki. Ezért kell helyt adni Herceg Jánosnak, aki persze több évtizedes távlatból mondja már az *Üzenet* Kosztolányi-centenárium számában, hogy Szirmainak sok baja volt, „pedig a legjobbat akarta, de (. . .) az egész szám tisztelgés helyett halottisirató lett a még élő, de már súlyosan beteg Kosztolányi fölött”. Herceg ugyancsak tudni véli, hogy a pestiek, Németh László kivételével, fanyalogva küldték el írásaikat, s talán ez is az oka annak, hogy maga a szám itt a Vajdaságban akkor szinte visszhangtalan maradt. Szerinte Kosztolányiné többek között Kisbéry Jánoshoz is intézett levelében megdöbbenésének adott kifejezést, és tapintatlanságnak nevezte a „korai nekrológot”.

Majd hetven év távlatából e hasonmás kiadás bemutatásakor már csak arra gondolhatunk, hogy e szám nagyon is beleillett Szirmai szerkesztési koncepciójába, a dilettantizmus elleni harc egyik példájának számhatta, amivel nyilván igazolni szeretne volna önmagát is. És tűzhetett volna-e egy vajdasági magyar író-szerkesztő a zászlajára mást, mint földijét, Kosztolányit?